Ir-Raħal Ta' Skorba

Kitba ta' John Sarè

Fil-Ktieb tan-Noti nru IV, Temi Zammit kiteb, li hu, flimkien mas-Sur Carmel Rizzo, żaru Skorba u ħa nota ta' ħaġra kbira li kienet feġġet fuq wiċċ l-art.

Indunaw ukoll li kien hemm ġebel ieħor, aktarx megalitiku, li wkoll kien jidher ħiereġ minn taħt l-art. Ġabru xi fuħħar li kien imxerred l'hawn u l'hinn. Man-nota ta' fuq żied din is-sentenza "li jkun interessanti ħafna kieku kellu jiġi skavat". Dan kollu ġara lejn l-aħħar tas-sena 1914. Fis-snin 1914-1915, Temi kien għaddej bl-iskavi tat-Tempji ta' Ħal Tarxien.

Qatt s'issa, daqs Skorba, l-kxif ta' fdalijiet tal-Qedem ma' wrew importanza daqshekk kbira, daqs kemm tatna din il-biċċa art. Dan il-qasam kien użat wisq qabel ma' nbnew it-tempji, qed nitkellmu bejn l-5200 u l-4500 sena Q.K., żmien li hu magħruf bħala Fażi Għar Dalam. Mhux talli hekk, imma baqa' ukoll jintuża fi Żmien il-Bronż Tardiv. L-aktar li nistgħu nitkellmu fuqu huwa n-Neolitiku Tardiv. Kif ser naraw aktar 'il quddiem, żewġ għarajjex li jmorru lura bejn l-4500 sa 4100 Q.K., għadhom magħna. Qabel it-tempji kien hemm raħal, li l-għamla tiegħu sparixxiet maż-żmien. Ir-raġuni hi li fuq dan l-irħajjel, inbnew it-tempji u wkoll minħabba t-twaqqif tal-għelieqi.

Skorba hu isem ta' grupp ta' għelieqi li jinsabu fin-niżla tal-għolja taż-Żebbiegħ, fil-Majjistral ta' Malta. It-tempji tal-Imġarr jinsabu 290 metru 'l bogħod minn Skorba. Il-bajja tal-Ġnejna hi biss 1170 metri l-bogħod. L-għażla ta' dan il-post kienet influwenzatha mill-ħamrija fertili li kienu joffru dawn l-inħawi u minn nixxiegħa ta' ilma li kienet għaddejja ftit 'il bogħod mill-għelieqi.

L-ewwel ma' laqat l-attenzjoni ta' dan is-sit kienet ħaġra ta' 4 metri għoli li meta nkixfet instab li kienet menhir. Fl-1937, il-Kaptan Charles Zammit, it-tifel ta' Temi Zammit, mar fuq il-post u beda l-iskavi fuq parti żgħira madwar il-Menhir. Tħaffret trinka u mill-ewwel bdiet tagħti riżultati tajba minħabba l-biċċiet tal-fuħħar li beda jitfaċċa. Beda jħaffer trinka oħra ftit 'il bogħod mill-menhir. Waqt it-tħaffir tat-trinka, tfaċċat blata kbira minduda u li kienet imżejna b'dekorazzjonijiet preistoriċi. Min din il-blata il-Kaptan Zammit induna li taħt il-ħamrija kien hemm mirduma strutturi megalitiċi.

Il-pass li kien jmiss, kien li l-Gvern jieħu taħt idejh dak is-sit. Fil-fatt hekk sar. Minħabba li fil-baġit li kien diġà ġie ppreżentat, ma kienx hemm ivvutati fondi għal dan l-iskop, it-trinka

reġgħet intradmet u l-art ġiet ikklassifikata bħala sit potenzjali ta' strutturi megalitiċi.

Kellhom jgħaddu kważi 30 sena biex Skorba terġ' tiġi fl-aħbarijiet. Fl-1961, il-Professur David Trump, li kien il-Kuratur tal-Mużew tal-Arkeoloġija, beda l-iskavi li ġew maqsuma fi tliet oġġettivi prinċipali. Dawn kienu li

a) dawn l-iskavi kellhom jagħtu ndikazzjoni fuq ir-reliġjon u l-kult ipprattikat fit-tempji Maltin

b) li nsiru nafu fil-fond fuq il-fażi bikrija tal-Preistorja Maltija li ma kinitx murija kif jixirqilha fil-Mużew tal-Arkeoloġija (dak iż-żmien)

ċ) li jinstab materjal biżżejjed biex dan ikun jista jiġi datat permezz tar-"Radio-carbon".

Trump beda jħaffer mingħajr ma' kien hemm il-flus. Iżda wara biss tliet xhur ta' skavi tfaċċa tempju fil-forma tat-tliet werqiet – trefoil.. Mhux dan biss, iżda mill-ewwel kellna ndikazzjoni ċara li dan it-tempju kien użat minn tliet komunitajiet differenti, li flok ma' ħattew u bnew għalihom, għamlu użu minn dak li diġa kien hemm. Dawn iċ-ċiviltajiet kienu mill-Fażi tal-Ġgantija; mill-Fażi ta' Ħal Tarxien u mill-Fażi taċ-¬imiteri ta' Ħal Tarxien. Aktar ma saru skavi aktar instab fuħħar ta' Żmien Għar Dalam u Fażi Żebbuġ. Għaldaqstant il-fuħħar ta' Għar Dalam u l-Fażi Żebbuġ ġie kklassifikat bħala Fuħħar ta' Skorba. Ix-xogħol tat-tħaffir tkompla minħabba għotjiet ta' flus minn individwi u organizzazzjonijiet, kemm Maltin u kemm barranin.

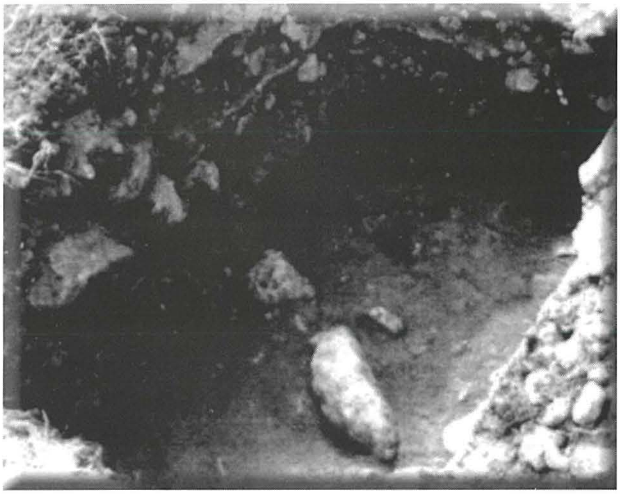

Skorba ħolqot il-problema ta' min ġie l-ewwel, jiġifieri Skorba jew Imġarr jew Kordin III jew Santa Verna. Għalhekk ix-xogħol fuq Skorba waqaf u beda it-tħaffir fuq is-siti msemmija. Imma fi Skorba sar it-tindif meħtieġ li s-soltu jġib miegħu tħaffir tat-trinek. F'Ottubru tal-1962, reġa' beda it-tħaffir tat-trinek fi Skorba u wara ħames ġimgħat, Skorba tatna tempju ieħor u akbar li kien fuq in-naħa tal-Lvant.

F'April tal-1962, skavi 'l hemm mit-tempju kienu kixfu ħajt li kien qabel it-tempji mibnija. Kien ħajt twil ħafna li minnu 11-il metru biss setgħu jinkixfu. Instabu żewġ nagħġiet moderni midfuna f'tarf il-ħajt. Ma kienx possibbli li jsiru skavi aktar fuq il-ħajt minħabba li kien ikollha titwaqqa' apside mit-tempju. Instab ħafna materjal li kieku jiġi eżaminat bit-teknika u x-xjenza moderna li għandna llum, kieku żgur li jagħtu tagħrif imprezzabbli dwar il-Preistorja Maltija u dwar l-ewwel bniedem li rifes fuq artna.

Taħt il-ħajt instabu midfuna żewġ nagħġiet moderni. Ma humiex taż-Żmien Preistoriku. Il-ħajt kien 80 ċm wiesa', kien dobblu u fin-nofs taż-żewġ ħitan kien mimli bil-mazkal (frak ta' ġebel u laqx). Instabu wkoll żrieragħ karbonizzati u faħam tal-kannol. Dan it-tip ta' faħam jinqata' bħala minerali

minn taħt l-art. Jiġi maqtugħ f'daqs ta' lapsijiet jew ġibs u jinbiegħ għan-nar. Dan it-tip ta' faħam idum jaqbad u idum jarmi sħana għall-ħin twil. Inqalgħu xi diffikultajiet mas-sidien tal-għelieqi, li fl-aħħar kienet instabet soluzzjoni u allura x-xogħol seta' jitkompla. Sorpriża oħra kienet li fi struttura barra minn fejn hemm illum il-"wire-netting", instabet " refuse dump ".

Dan il-ħajt kien mibni minn ġebel kbir, mhux maħdum u poġġut b'mod irregolari. Mit-tip tal-art ta' madwaru jista' jagħti l-kas li din kienet kamra waħda kbira fejn kien jiltaqa' kulħadd, fejn kien isir it-tisjir, fejn kien isir ix-xogħol ta' kuljum min-nisa u fejn kien isir l-irqad. Dawn it-tipi ta' kmamar komunali għadhom jeżistu sallum f'irħula Afrikani. B'xorti ħażina, illum ma baqa' xejn minn dan il-ħajt.

L-ewwel tempju li nkixef kien dak magħruf bħala t-trifolju, jiġifieri kellu l-forma tat-tliet werqat. Kien il-Kaptan Charles Zammit li fil-bidu tal-iskavi kien fehem li taħt dik il-ħamrija kien hemm strutturi megalitiċi. Warajh ġie David Trump u kompla fejn ħalla Zammit. Dan kien ifisser li kellu apside fuq kull naħa u kamra fit-tond fuq wara. Kont tidħol għalih minn passaġġ biċ-ċangaturi tal-ġebla li minnhom kien hemm sitta. Kellu faċċata nofs tond li minħabba li l-bdiewa żarmaw dan it-tempju, ma nistgħux inkunu nafu iżjed fuqu. Minn dak li baqa' minn dan it-tempju jidher li dan kien jingħalaq b'xi forma ta' xi bieb. Kellu wkoll numru ta' menhirijiet, li minnhom kollha, wieħed biss baqa'. L-art tat-tempju kienet kollha torba. Illum ftit li xejn baqa' minnha, minħabba li qabel kienu jidħlu n-nies u jduru mat-tempju kollu. B'hekk it-torba spiċċat.

It-tempju l-ieħor kien fil-forma li nafuha llum, jiġifieri għandek 4 apsidi u kamra tonda f'ras it-tempju. Il-ħitan ta' dan it-tempju ma għandhomx x'jaqsmu xejn mal-ħitan li naraw illum fit-tempji l-oħra. Fil-waqt li tal-lum huma fil-kwadru u maqtugħin b'ċerta finezza, dawn ta' Skorba kienu maqtugħin kif ġie ġie u sempliċiment poġġuti waħda fuq l-oħra. Meta tħares lejn dan it-tempju tinduna kemm hu fqir fil-kostruzzjoni tiegħu u ma' għandu x'jaqsam xejn mat-tempji tal-ġirien tiegħu, jiġifieri tal-Imġarr u tal-Imnajdra. L-art ta' dan it-tempju kienet magħmula minn tafal, imma l-anqas hawn ma' tara xogħol sewwa. Imma l-aktar li laqat l-għajn kienu menhirijiet poġġuti fil-ġenb ta' waħda mill-apsidi li żgur kienet tiffunzjona bħala niċċa għal dawn il-menhirijiet. Dawn kienu weqfin, dritti għall-aħħar u kellhom simetrija tal-għaġeb. Ħdejn dawn instab l-iskeletru ta' għasfur kbir ħafna u ħdejh bieqja li nqalbet wiċċha l-isfel maż-żmien. Minn dawn il-menhirs wieħed biss baqa' f'postu.

Meta spiċċa x-xogħol fuq l-iskavi u b'hekk inkixfu t-tempji u ġew eżaminati d-depożiti, ġie stabbilit mingħajr ebda dubju li Skorba kienet mgħammra bin-nies wisq qabel ma' nbnew it-tempji. Dan ifisser li dan is-sit kien diġà raħal. Il-ħasra hi, li bil-bini tat-tempji, intilef kważi għal kollox il-mezz li bih stajna nkunu nafu kemm ilu li dawn in-nies ġew Malta. Jista' jagħti l-kas li jekk isir tħaffir barra l-enclosure tat-Tempji, jiġifieri l-post fejn illum hemm it-triq, żgur li jinstabu traċċi ta' dan il-villaġġ.

Skorba hu l-uniku post f'Malta fejn nafu fiż-żgur li hu eqdem minn Żmien il-Bronż. Li wieħed ma jistax jifhem hu l-fatt li fil-waqt li dawn in-nies bikrin kienu jafu li l-ħamrija kienet

skarsa ħafna u li mill-banda l-oħra kellhom ħafna ġebel madwarhom, dawn in-nies għażlu li jiksu l-art tagħhom bil-briks magħmulin mill-ħamrija u tajn.

Fi ftit kliem Skorba biddlet is-sekwenza taż-żmien li biha konna mdorrijin. Is-sekwenza taż-Żmien illum qiegħda kif ser ngħid:

Għar Dalam
Skorba l-Griża (żmien ta' għaks)
Skorba l-Ħamra (żmien ta' ġid kbir)
Fażi Żebbuġ
Fażi Mġarr u Ġgantija – kien f'dan iż-żmien li t-tempji tal-Ġgantija biddlu l-kult reliġjuż tagħhom u bnewh kollu kemm hu fuq il-fertilità.

Hawn irrid ngħid li l-konfini tat-tempji ta' Skorba mhumiex kif jidhru llum; iżda huma akbar u jaslu sal-għalqa ta' ma' ġenbhom. It-trejqa li hemm hija parti mill-villaġġ ta' Skorba. Fl-għalqa ta' taħt il-ħajt li tmiss mat-trejqa, hemm fdalijiet ta' żewġ għarajjex, li l-art tagħhom tiġi taħt it-triq. Dawn l-għarajjex huma magħqudin flimkien permezz ta' passaġġ bl-art mgħottija bil-ġebel u ċ-ċagħak. L-għarix il-kbir kien 8.40 metri tul u 5.40 metri wiesa' Iż-żgħir kien 5.60 metru fit-tul u 3.20 metru fil-wisa'. L-art ta' dawn kienet fuq blat mikxuf minkejja li l-blat kien imħarbat. Il-ħitan kienu magħmulin minn ġebel ta' għamla rregolari sa għoli ta' 70ċm. Minn dan il-għoli 'l fuq kien mibni bi bricks tat-tajn li naturalment biż-żmien tfarfar u spiċċa għalkollox.

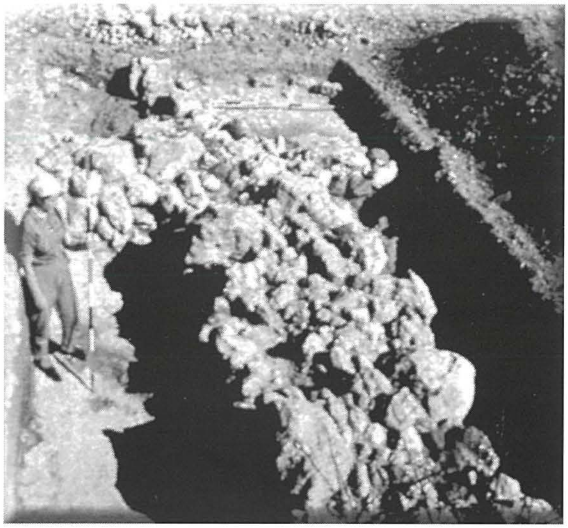

Kienu affarijiet misjuba fl-art ta' dawn l-għarajjex li taw lil Skorba l-Ħamra l-isem venerabbli ta' "l-Kappella ta' Skorba l-Ħamra " u lil dan is-sit. Dawn l-affarijiet li nstabu ma kienux ta' natura domestika li normalment insibu f'għarix li wieħed jgħix fih. Lanqas ma' kienu ta' natura funerarja għax ma nstabx għadam uman jew fdalijiet li għandhom x'jaqsmu mal-ġisem tal-bniedem. Iżda dawn l-artifakts urew kult reliġjuż ibbażat kollu kemm fuq is-sess.

L-artifakts kienu sinjali sesswali taż-żewġ sessi li juru l-kult tal-fertilità. Billi kien hemm il-biża fost dawn l-ewwel abitanti tal-Gżejjer Maltin li kienu ser jibqgħu mingħajr tfal, dawwru ħajjiethom ma' kult reliġjuż sesswali. Din il-pre-okkupazzjoni tidher ukoll fit-tempji ta' Ħal Tarxien fejn hemm issib figura ta' animal femminili bi tlettax il-figura taħt iż-żaqq li jiffiguraw l-għerq tar-raġel. Barra minnhekk it-tlettax għandu x'jaqsam maċ-ċiklu tal-qamar u maċ-ċiklu tal-mara li t-tnejn għandhom tlettax fis-sena. Dawn kienu bdiewa u l-għajxien tagħhom kien jiddependi mill-fertilità tal-art, mill-fertilità tal-annimali u mill-fertilità tan-nisa kollha li kien hemm fil-komunità Parti kbira mill-artifakts li nstabu f'dawn l-għarajjex tinsab għall-wiri fil-kamra tal-istatwi fil-Mużew tal-Arkeoloġija. Dawn l-għarajjex ma kinux ħlief kappella fejn il-membri tal-komunità ta' Skorba l-Ħamra kienu jpoġġu offerti votivi, (partijiet intimi ta' ġisimhom) għas-sopravivenza tagħhom infushom.

Skorba

Minħabba l-fatt li Malta kienet daqshekk viċin ta' Sqallija, ma setax jonqos li l-ewwel nies ma jiġux minn hemm. Ta' min jgħid li fil-qedem ma kienx hawn tniġġis fl-arja u b'hekk Malta kienet tidher sew minn Ragusa u minn Capo Passero.

Dawn in-nies ta' Sqallija qasmu lejn Malta fuq ċattri. Kienu bdiewa u kaċċaturi. Dawk li kienu jgħixu minn fuq is-sajd waslu aktar tard. Ġabu magħhom annimali domestiċi għall-għajnuna fix-xogħol. Dawn l-annimali ġew mgħammra hawn Malta. Minnhom ħadu laħam għall-ikel, ħalib u xi prodotti mill-ħalib u ġlud. Ġabu wkoll magħhom fuħħar u għodod. F'Malta sabu art għammiela u ħafna siġar selvaġġ. Bdew iqaċċtu s-siġar biex ikollhom irqajja fejn setgħu jiżirgħu ż-żrieragħ li ġabu magħhom. Dawn kienu qamħ, xgħir, silla u qamħirrun. Mill-ezami tal-ħamrija nstabu traċċi* taċ-ċereali u siġar taċ-ċitru.

Skorba l-Griża

Fil-ġirjiet tagħhom għall-kaċċa, dawn in-nies bilfors li ġew f'kuntatt man-nies tar-raħal ta' Skorba. Hemm sabu ħamrija għammiela u fertili bejn żewġ għoljiet, bil-widien fuq iż-żewġ naħat. Il-post kien mogħni b'nixxiegħat ta' ilma. Indunaw li kien post tajjeb biex jgħammru fih bla tbatija.

F'din l-ewwwel fażi, f'Malta ma kienx hawn nagħaġ, mogħoż, barrin, baqar jew il-majjal. Dawn l-annimali ġew man-nies. Qasmu l-baħar fuq ċattra li telquha mal-kurrent. Kienu nies li setgħu jafdaw fil-kurrenti għax kienu jafuhom sewwa. F'xi ġranet tas-sena, dawn il-kurrenti kienu jieħdu dritt lejn dik l-art li kienu ta' spiss jaraw u jixtiequ.

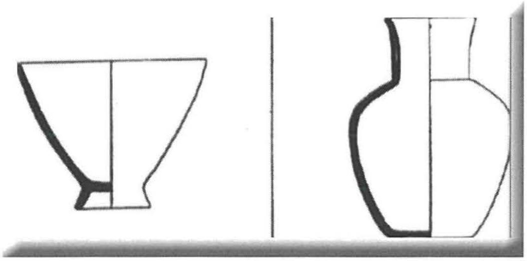

Minħabba t-tqaċċit bla rażan tas-siġar, il-ħamrija bdiet tintilef mal-ilma tax-xita u tnaqqas ħafna mis-sustanzi li kellha. Ħafna mill-ilma tal-widien kien jintilef fil-baħar. Dan ġiegħelhom jikkuntentaw b'irqajja iżgħar ta' raba'. Bdew jibnu rħajjel biex jgħixu fihom. Bdew ifittxu għerien għall-istess skop. Imma mhux dejjem sabu l-għerien kbar biżżejjed biex jgħixu huma flimkien mal-annimali tagħhom. Maż-żmien Skorba saret raħal. Ġara hekk għax dawn l-abitanti bdew joqogħdu ħdejn ir-roqgħa raba' li sabu biex jipproteġuha u fl-istess ħin bdiet tifforma komunità madwar l-għalqa żgħira tagħhom. Milli jidher dawn in-nies kienu jibżgħu mill-ħallelin u l-annimali selvaġġi. Bnew ħitan kbar u ħoxnin bħala fortifikazzjoni.

L-għarajjex kellhom bażi kwadra u saqaf tond. L-art kienet imħaffra 'l isfel u l-bini tiegħu kien ħuxlief u zkuk. Is-saqaf kien tat-tajn imnixxef fix-xemx. Illum fi Skorba fadal biss żewġ eżemplari. Il-bidwi wasal sa ħdejhom bis-serer. Ma jdumux ma jgħibu. Hemm bżonn ta' kontrol spiss.

Dawn in-nies huma l-ewwel Neolitiċi li l-għodod tagħhom kien tal-ħaġar. F'dik li hi biedja mxew ħafna l-quddiem għax żergħu ħxejjex u siġar tal-frott. Kienu jrabbu bhejjem, jieklu l-laħam u jixorbu l-ħalib. Mill-annimali kienu jieħdu suf, ġild u għadam li dan tal-aħħar kien jinħadem f'għodod. Milli jidher l-art kienet tipproduċi aktar milli kien hemm bżonn, għax kien

isir tpartit ma' Pantellerija u Lipari. Minn hawn ġie ż-żnied u l-ossidjana. L-ossidjana hi ġebla tal-ħġieġ ta' lewn iswed li x-xifer tagħha jaqta' ħafna. Dan it-tpartit kien isir permezz ta' traġitti bil-baħar. Hawn għandna għax naħsbu li xi ġild ta' annimali sab użu bħala qlugħ.

Instabu statwetti żgħar tal-fuħħar minn barra waħda li kienet ukoll tal-franka. Kienet figura ta' mara wieqfa, rasha żgħira u tawwalija. L-ewwel u l-unika statwa li ltqajna magħha fejn il-figura tal-mara kienet imnaqqxa fid-dettall. Kemm Evans, kemm Trump, kemm Bonanno huma tal-fehma li dawn in-nies ħolqu tip ta' kult jew rit reliġjuż għall-bżonnijiet tagħhom. Seta' kellhom alla-mara tal-fertilità li kienu jaduraw biex ikollhom art fertili u wċuh tar-raba' bl-abbundanza.

Fuq dawn l-istatwetti sar studju kemm mill-Maltin kif ukoll mill-istudjużi tal-Greċja u ta' Sqallija. Jidher li dawn in-nies kellhom rit partikulari tagħhom. Ma kienx hawn ieħor bħalu fil-Mediterran. F'kelma waħda, dan ir-rit ma interitx la mill-Isqallin u lanqas mill-Griegi. Kienu nies maqtugħin għalihom weħidhom, fuq dil-gżira żgħira li ma bdietx tagħti prodotti, frott, annimali u tfal kif kienet tagħmel qabel. Riedu jirrikorru lejn xi ħadd. Jidher li t-tama tagħhom waqgħet fuq il-Mara, dik li l-istatwetta tagħha saru ħafna kopji. Minn hawn 'l quddiem saret l-alla tagħhom.

Man-nuqqas ta' prodotti mill-għelieqi, beda jinħass in-nuqqas tat-twelid tal-annimali. Jekk ma hemmx x'tiekol ma tnissilx. La darba ma kienx hemm tnissil tal-annimali, l-komunità seta' ma kellhiex biżżejjed x'tiekol. Allura r-rata tat-twelid tbaxxiet ħafna jew ma kien hemm xejn aktar. Kien hemm klima xotta ħafna u xita skarsa li ġabet nixfa fuq l-art. Fi ftit kliem: jekk komunita' ma kellhiex tfal, ma kinitx komunita sinjura. Skorba ftaqret. Dan iż-żmien hu magħruf bħala Skorba l-Griża.

Skorba l-Griża hi l-aktar parti qadima u tinsab fit-Tramuntana tas-sit. Instab ħafna għadam ta' għarqub ta' barrin u baqar li kienu maqtugħin fil-lixx u b'tali mod li l-artifakt seta' jieqaf. Fil-fehma tal-arkeoloġisti, la darba nstabu fi kwantitajiet kbar, juri li kien rit reliġjuż. Fiż-żewġ għarajjex li nstabu, kien hemm post li llum insejħulu " niċċa " F'din in-niċċa l-familja kienet tpoġġi l-offerti tagħha fiha.

Il-fuħħar li nstab kien griż, juri melankolija, bla kulur, bla ħajja. Kien żmien fejn din il-komunità kienet għaddejja minn żminijiet diffiċli ħafna.

Skorba l-Ħamra

It-tieni fażi ta' Skorba kienet Skorba l-Ħamra li żmienha kien bejn l-4500 sa l-4000 sena Q.K. Kien żmien ta' ġid għall-komunità kollha.

Il-fuħħar kien jinżeba' b'qoxra fina ħamra ċara. Beda jiżżejjen b'figuri u disinji. Fost il-fuħħar li nstab hemm kazzola bil-widnejn, borom bil-maqbad, forom ta'furketta li tispiċċa bil-ponta. Dawn il-frieket qanqlu interess fost l-istudjużi ta' Skorba. Reġa' beda jintuża ż-żnied u l-ossidjana biex l-għodda seta' jkollha xafra taqta' jew bil-ponta. Dawn in-nies bdew jibnu mill-ġdid, imma ma ħattewx li kien hemm. Radmu l-fdalijiet u bnew fuqhom. It-tempju bnewh fuq id-disinn tal-werqa tas-silla. Maż-żmien dan iġġarraf għax l-art ċediet. Naturalment hemm x'juri li meta ġara dan, bnew ieħor f'naħa oħra.

Il-fuħħar li nstab juri żminijiet differenti. Dan is-sit dam okkupat għal aktar minn 500 sena. Allura bilfors li l-bini qadim bata ħafna. Dan inqered kważi għal kollox. Hu magħruf li Skorba hu l-aktar bini qadim fl-Ewropa.

Alla-Mara ta' Skorba

Din l-istatwetta hi magħrufa wkoll bl-isem " triple-triangular goddess ". Jekk tħares bir-

reqqa lejn din l-istatwa tinduna li hi mnaqqxa fi tlett triangoli. Il-figura ma tħalli l-ebda dubju li mhix mara. Bonanno u Trump jaqblu li Skorba l-Ħamra kienet kappella għall-qima tal-Mara li l-figura tagħha nstabet fil-post. Din l-istatwetta hi l-ewwel figura dettaljata tal-ġisem femminili. F'Malta qatt iżjed u mkien ma' nstabet bħalha. Waħda biss kien hemm tal-ġebel. L-oħrajn kienu tal-fuħħar u nstabu fi kwantitajiet kbar. Allura wieħed jikkonkludi li tal-fuħħar kienu persunali u dik tal-ġebel kienet għall-qima ta' kulħadd. 500 sena wara nstabet statwetta ta' mara tqila, ukoll dettaljata u kienet vero-simili.

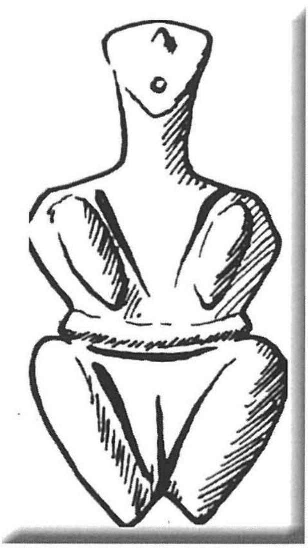

Kellha rowl importanti ħafna għax dan ir-rit reliġjuż qajjem fil-komunità r-rieda li jgħixu, rieda li jerġgħu jibdew mill-ġdid. Skorba l-Griża kienet kważi nqerdet għal kollox. Ta' min ifakkar li fil-Preistorja tkun sinjur jekk kien ikollok ħafna tfal ħalli jkun hemm min jieħu ħsieb l-għelieqi, l-annimali, l-prodotti li tieħu minnhom, u kaċċa jew sajd.

L-istatwetta hi ffurmata minn tlett trijangoli li huma dawn:

a) il-parti t'isfel fejn ma hemmx saqajn imma koxox
b) il-parti tan-nofs fejn hemm is-sider iżomm **V**
ċ) il-parti tar-ras

Fil-preistorja is-sinjal V ifisser nuqqas ta' ilma. Is-simboliżmi f'din l-istatwa huma 3 – nuqqas ta' tfal – nuqqas ta' ilma – biedja wieqfa. Fin-Neolitiku, s-simboliżmu hu qawwi ħafna. Minnu biss nistgħu nifhmu sitwazzjonijiet u ninterpretaw tifsiriet.

F'wieħed mill-għarajjex ta' Skorba nstab għadam tax-xedaq tal-bniedem bis-snien u dras. L-eżami ta' dan l-għadam sar mill-Professur Kirurgu J J Mangion tal-Università ta' Malta. Is-snien u d-dras kienu għadhom ma ffurmawx l-għeruq fil-ħanek.

Il-ħanek wera li kienu żewġt iħniek ta' nies differenti imma ma setax jgħid jekk kinux aħwa. It-tnejn kienu jieklu laħam nej. Sab ukoll li l-qoxra tal-kristall fis-snien kienet bdiet tifforma. Ir-riżultat tal-eżami juri li kienu żewġt itfal ta' 7 snin u 4 snin u sitt xhur.

Din hi l-ewwel stawetta ta' alla tal-Fertilità. Magħha l-kultura ta' Skorba sbieħet. Il-fuħħar beda jinżeba' aħmar. Bdew jinħadmu statwetti żgħar. Fost il-figurini u t-tpinġija ta' Żmien Skorba l-Ħamra hemm it-tpinġija tal-ġuf; statwetti ta' għerq ir-raġel, u minn dawn instabu ħafna. Inħadmu wkoll koxox biss tal-istatwetta. Kollox kellu skop wieħed: dak li jħajjar lill-mara u lir-raġel jingħaqdu ħalli jkollhom it-tfal. Dan il-programm irnexxa għax insibu li Skorba l-Ħamra kien żmien fertili ħafna; kien hemm prodotti agrikoli kif ukoll ir-rata tat-twelid għoliet. Hekk wieħed jifhem ukoll li anke dik tal-annimali kibret ukoll. Ma rridux ninsew li komunità preistorika kienet sinjura min-numru ta' tfal li kien hemm fil-komunità. Kien hemm bżonn min jaħdem l-art, min jieħu ħsieb l-prodotti li tagħti l-art, min jieħu ħsieb l-annimali u l-prodotti li tieħu minnhom. Ħafna tfal kien ifisser ħafna xogħol u ħafna xogħol ifisser risq u ġid.

Referenzi

Deguara Mons Alwiġ: L-Imġar; 1999
Mifsud Anton & Charles Savona Ventura: Facets of Maltese Prehistory; Prehistoric Society, 1999
Mifsud Anton et al: Malta, Plato's Island; Prehistoric Society; 2000
Museum of Archaeology, Valletta.
Sultana Shjaron: Welcome to Bronze Age; Museum of Archaeology; 2011
Trump David: Malta, Prehistory and Temples;Midseabooks; 2002